

Adat Law (Örf ve Adet Hukukunun Uygulandığı) Topluluklarının Sosyal Haklarının Korunmasında Endonezya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin Rolü¹

Dr. Hamdan Zoelva
Endonezya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanı

A. Giriş

Endonezya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 1945 Anayasasında yapılan Üçüncü Değişiklik sebebiyle *Reformasi* döneminde kurulmuştur.² Anayasa Mahkemesinin oluşumu, anayasal demokratik devlet ilkesine, Anayasa'nın üstünlüğüne, insan haklarının korunmasına ve kuvvetler ayrılığının kurumsallaşmasına dayanan anayasal sistemin düzenlenmesinin bir parçasıdır. Anayasal sistemi düzenlemenin amacı yetkinin kötüye kullanılmasını ve otoriter bir hükümetin ortaya çıkmasını önlemektir.

1945 Anayasası'nın madde 24C'si Anayasa Mahkemesine dört yetki vermekte ve bir sorumluluk yüklemektedir. Dört yetki, ilk ve son derecede aşağıda belirtilen unsurlara ilişkin hüküm vermekle ilgilidir: (1) Kanunların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal denetimi; (2) Devlet kurumlarının anayasal yetkilerine ilişkin ihtilaflar; (3) siyasi bir partinin kapatılması ve (4) Genel seçimlerin sonucuna ilişkin ihtilaflar. Anayasa Mahkemesinin bir diğer yükümlülüğü, görevi esnasında Başkan ve/veya Başkanvekilince yapılan bir hukuk ihlalinin varlığının kabul edilmesi neticesinde Başkan ve/

---

1 *Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadil Kurumlar Birliği'nin* İstanbul-Türkiye'de 27-30 Nisan 2014 tarihlerinde yapılan II. Kongresinde sunulan tebliğ.

2 1945 Anayasası değişikliği, 1999 ila 2002 arası Halk Danışma Meclisi'nce düzenlenmiştir. Üçüncü Değişiklik şeklinde adlandırılmasına rağmen, 1999, 2000, 2001 ve 2002 yıllarında düzenlenen bu değişiklik süreci, bir değişiklik safhasını oluşturmuştur. "Üçüncü Değişiklik" kavramının uygulanması ile aşamalı olarak düzenlenen değişikliğin yasalaştırılmasına atıfta bulunulur.

veya Başkanvekilinin görevden uzaklaştırılmasıyla ilgili Halk Temsilciler Konseyinin görüşü hakkında hüküm vermektir.

Kanunları denetleme yetkisinin yanı sıra, Anayasa Mahkemesi, yargı denetimi için getirilen her kanunun Anayasa'ya aykırı olmadığını güvenceye alması sayesinde Anayasa'nın en üst düzeydeki norm konumunu koruma görevini üstlenmiştir.

Böylece, Anayasa Mahkemesinin Anayasa'nın koruyucusu olma görevine sahip olduğu söylenir. Anayasa'daki temel meselelerden birinin insan haklarının korunmasını, savunulmasını ve bu haklara uygunluğu güvence altına almak olduğu göz önünde bulundurulursa, Anayasa Mahkemesi insan haklarının ve anayasal hakların koruyucusu olma görevini de üstlenmiştir. Böyle bir görev, kesin ve bağlayıcı olan kararlar verme yetkisi yoluyla yerine getirilir.

B. Endonezya Anayasası'nda Sosyal Haklar

Vatandaşların anayasal hakları, sıklıkla bir devletin anayasasında güvence altına alınan insan hakları olarak anılırlar. Bir hak, eğer (1) devletin ideolojisini temsil ediyorsa; (2) tüm erkleri bağlıyorsa ve (3) milli değerlerin ve hukuk düzeninin amacını ifade ediyorsa, bunun anayasal bir hak olduğu belirtilir.³

Sosyal haklar ya da sosyal temel haklar, insan haklarının özü ve tarihi gelişimi temelinde bir çeşit sınıflandırmasıdır. Tüm temel haklardan ve eşitlikten yararlanılması sosyal haklara bağlı olduğundan, sosyal hakların yerine getirilmesi çok önemlidir. Doğal eşitsizlik altında ezilen insanın durumu, Devlet tarafından sosyal hakların yerine getirilmesi yoluyla dengelenir. Sosyal haklar, toplumun her üyesinin sosyal iş bölümü yoluyla toplumca yaratılan ekonomik değerın makul bir kısmını edindiği ve milletin varlıklarının hakkaniyete uygun bir kısmı üzerinde hakkı olduğu yönünde yeni bir farkındalığı yansıtırlar.⁴

Robert Alexy'e göre, sosyal hakların ortaya çıkışı iki meseleye dayanır. *İlk olarak*, gerçek bir özgürlük yoksa yani bireyin alternatif seçenekleri olmasını

3 Robert Alexy, *A Theory of Constitutional Rights*, (Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınevi, 2004), sf. Xix.

4 Franz Magnis Suseno, *Etika Politik: Prinsip-prinsip Moral Dasar Kenegaraan Modern (Political Ethics: Basic Moral Principles of Modern Statecraft)*, (Cakarta: Gramedia, 1999), sf. 129-130.

sağlayan bir koşul yoksa bir şeyi yapma ya da yapmamaya yönelik temel özgürlüğün hiçbir anlamı yoktur. *İkinci olarak*, mevcut modern toplumda, böylesine bir gerçek özgürlük, devletin olumlu bir edimde bulunmasını gerektirir.⁵

Yukarıdaki kavrama göre, sosyal haklar bireyin toplum içerisindeki hayatında başka hakları ve özgürlükleri gerçekleştirmeye çalışmasını sağlayacak belirli koşulları karşılamasına destek olur nitelikteki belirli haklardır. Bu haklar, topluluğun belirli bir grubunun kolektif hakları olduğu kadar bireysel haklar ya da kişisel haklardır da. Sosyal haklar; refah hakkını, çalışma ve çalışmayı seçme hakkını, makul ücret hakkını, sosyal güvenlik hakkını, sağlık hakkını ve eğitim hakkını içerir.

Endonezya'nın anayasa tarihinde, sosyal haklar önemli bir konumdadır. 1945 Anayasasının taslağının hazırlanması sürecinde, Endonezya devletinin kurucuları devletin öğretisine ilişkin olarak bireysellik ve kolektivizm üzerinde tartışmışlardır. Esasen, Endonezya bireysellik öğretisine dayanarak kurulmamış, bireysel haklara yönelik güvenceden vazgeçmeksizin daha ziyade kolektivizm ya da kardeşlik öğretisi ve karşılıklı işbirliğine dayanarak kurulmuştur. Böylece, Devletin ulusal ideolojisi olan ve beş ilke anlamına gelen *Pancasila*'ya göre, "*Endonezya'nın tüm halkı için adalet*" önemlidir. Sosyal hakların kolektif mahiyeti ve yönü, 1945 Anayasası'nın Giriş kısmında Devletin "*Tüm Endonezya halkını ve tüm Endonezya yurdunu korumak ve de halkın refahını yükseltmek için milleti eğitmek ve hürriyet, kalıcı barış ve sosyal adalete dayanan bir dünya düzeninin etkili hale getirilmesine katkıda bulunmak*" şeklindeki amacıyla açık ve kesin olarak ifade edilmektedir.

En azından sosyal haklara yönelik güvence, değişiklik yapılmadan önceki 1945 Anayasası'nda düzenlenmiştir. Bu arada, bu güvence değişiklikten sonra 1945 Anayasası'nda daha tam ve detaylı bir hale gelmiştir. Anılan güvence, devletin sosyal haklara, ekonomik haklara ve kültürel haklara *saygı gösterme ve bunları yerine getirme* yükümlülüğüne yol açar ki bu yükümlülük, medeni haklar ve siyasi haklarda olduğu gibi, *edim yükümlülüğü* değil ancak *sonuç yükümlülüğüdür*. Devletin "*sonuç yükümlülüğü*" açısından yükümlülüğü, eğer devlet *azami mevcut kaynakları* iyi niyetle kullanmış ve (hakları) *aşamalı olarak hayata geçirmişse*, yerine getirilmiştir.

5 Robert Alexy, *op cit.* sf. 337-338.

C. Adat Law Topluluklarının Hakları

Adat Law (Örf ve Adet Hukukunun Uygulandığı) Topluluklarının birimlerinin tanınması ve bunlara yönelik saygı, 1945 Anayasası değişikliğinden önce belirtilmişti. 1945 Anayasası'nın 18. maddesine getirilen açıklama ile *marga* (klanlar), *desa* (köyler) ve *negeri* (ilçeler) gibi yaklaşık 250 özerk kırsal ve halk topluluğu olduğu ifade edildi.⁶ 1945 Anayasası'na yapılan değişiklikten önce *Adat Law* Topluluklarının tanınması, çeşitli kanunlarda ve düzenlemelerde belirtilmişti (yani Endonezya Cumhuriyeti Halk Danışma Meclisi Yasa Tasarısında (Sayı XVII/MPR/1998), Tarım İşleri İlkelerine ilişkin Temel Düzenleme ile ilgili 1960 tarihli 5 sayılı Kanun, Madencilikle ilgili 1966 tarihli 11 sayılı Kanun ve Ormancılıkla ilgili 1967 tarihli 5 sayılı Kanun).

1945 Anayasası değişikliğinden sonra, *Adat Law* Topluluk birimlerinin tanınması ve bunlara saygı duyulması, 1945 Anayasası'na yapılan İkinci Değişiklikte madde 18B'nin 2. fıkrasında ve madde 28I'in 3. fıkrasında "*Devlet, adat law toplulukları birimlerini geleneksel hakları ile birlikte halen hayatta oldukları ve kanunlarca düzenlendiği üzere Endonezya Cumhuriyeti'nin Üniter Devlet ilkesine ve toplumun gelişimine uydukları nispette tanır ve bunlara saygı duyar*" şeklinde ayrıca düzenlendi.

1945 Anayasası değişikliğinden sonra *Adat Law* Topluluklarının tanınması, Ormancılıkla ilgili 1999 tarihli 41 sayılı Kanun, İnsan Hakları ile ilgili 1999 tarihli 39 sayılı Kanun, Bölgesel Yönetimle ilgili 2004 tarihli 32 sayılı Kanun, Balıkçılıkla ilgili 2004 tarihli 31 sayılı Kanun ve Kıyı Bölgeleri ve Küçük Adaların Yönetimi ile ilgili 2007 tarihli 27 sayılı Kanun gibi çeşitli kanunlarda ve düzenlemelerde de belgelendirildi.

Çeşitli bölgesel düzenlemeler ve bölgesel yönetimlerin kararnameleri *Adat* çevresinin varlığını tanıyan bölgesel yönetim düzeyinde de oluşturuldu; bunların arasında West Sumatera bölgesinde *Nagari* Yönetimine ilişkin Temel Hükümlerle ilgili 2000 tarihli 9 sayılı Bölgesel Düzenleme ve yine aynı Hükümlerle ilgili değişiklik yapılmış şekliyle 2007 tarihli 2 sayılı Bölgesel Düzenleme, Bali bölgesinde *Pakraman* Köyü ile ilgili 2001 tarihli 3 sayılı Bölgesel Düzenleme ve yine aynı Köyle ilgili değişiklik yapılmış şekliyle 2003

⁶ Endonezya Cumhuriyeti, *Oendang-Oendang Dasar (Anayasa)*, BRI Yıl II No.7, 1946, 18. Maddeye getirilen açıklama.

tarihli 3 sayılı Bölgesel Düzenleme ve *Lembang* Yönetimine ilişkin 2001 tarihli 2 sayılı Tana Toraja Kararnamesi yer almaktadır.⁷

1945 Anayasası'nda *Adat Law* Toplulukları birimlerinin tanınması, bir Kanuna ilişkin yargı denetiminin gerçekleştirilmesi yönünde başvuru yapılması için, diğer resmi koşullar arasında, öyle bir koşula yol açtı ki o da *Adat Law* Toplulukları birimlerinin Anayasa'da düzenlendiği üzere çeşitli niteliklere tabi olmalarıdır, şöyle ki⁸ (1) halen yaşayan birimler oldukları oranda; (2) toplumun gelişimine uymaları ve (3) kanunlarca düzenlendiği üzere Endonezya Cumhuriyeti Üniter Devlet ilkesine uymaları halinde başvuru yapılabilir. Tarım İşleri İlkeleri ile ilgili 1960 tarihli 5 sayılı Kanun'un 3. maddesine dayanarak, *Adat Law* Topluluklarının devlet tarafından tanınmaları için birkaç koşul bulunmaktadır; şöyle ki⁹ (1) halen yaşayan topluluk oldukları nispette; (2) milli menfaate uymaları ve (3) daha üst düzeydeki bir düzenleme ile aykırılık olmadığı hallerde devlet bu toplulukları tanır.

Ormancılıkla ilgili 1999 tarihli 41 sayılı Kanununun 67. maddesindeki hüküm ile şöyle bir düzenleme yapıldı ki *Adat Law* Toplulukları, aslında belirli koşullara uyarlarsa, tanınırlar; bu koşullar arasında¹⁰ (1) topluluğun

7 Nurul Elmiyah, ve diğerleri, Novrizal Bahar ve Owen Podger tarafından alıntı yapıldığı üzere, *Memberdayakan Desa Naskah Akademik Pokok-Pokok Pikiran Pembentukan Undang-Undang tentang Desa (Yerleşim Yerinin/Köyün Güçlendirilmesi, Köylere İlişkin Kanun Taslağı Hazırlamaya Yönelik Temel Düşüncelere İlişkin Akademik Sunum)*, (Cakarta: DRSP-USAID, 2009), sf.37.

8 Endonezya Cumhuriyeti, *Perubahan Kedua Undang-Undang Dasar Negara Republik Indonesia Tahun 1945 (1945 Endonezya Cumhuriyeti Devleti Anayasasında Yapılan İkinci Değişiklik)*, adı geçen eserde, madde 18B fıkra (2).

9 Endonezya Cumhuriyeti, *Undang-Undang Pokok Agraria (Tarım İşleri İlkelerine İlişkin Kanun)*, Kanun Sayısı 5, LN No.104, LN 1960, TLN NO. 2043, madde 3. 1960 tarihli 5 sayılı Kanununun 3. maddesi.

10 Endonezya Cumhuriyeti, *Undang-Undang Kehutanan*, Kanun Sayısı 41, LN No.167, LN 1999; TLN No. 3888, madde 67. 1999 tarihli 41 sayılı Kanununun 67. maddesinde şöyle bir düzenleme yapılmıştır:

“(1) *Adat Law* topluluğu halen yaşayan bir topluluk olduğu nispette varlığı kabul edilir ve aşağıda belirtilenlere hakkı vardır:

- kendi *adat* topluluğunun günlük ihtiyaçlarının karşılanması için orman ürünlerine ilişkin ekin yapmak;
- kanunlara aykırı düşmeyecek şekilde, geçerli *adat law* (örf ve adet hukuku) hukukuna dayanarak orman işletmesini yürütmek; ve
- refahını yükseltmek için yetki almak

(2) *Adat law* topluluğunun 1. fıkrada anıldığı üzere varlığının ve tasfiyesinin teyidi Bölgesel Düzenleme ile öngörüldür.

(3) 1. fıkrada ve 2. fıkrada anılan diğer hükümler Hükümet Düzenlemesi ile düzenlenir.

halen bir topluluk biçiminde olması; (2) kurum binalarının halen *Adat* idarecisinin bulunduğu yerde olması; (3) açıkça tanımlanmış *Adat Law* bölgesinin/toprağının olması ve (4) kurumlarının olması yer almaktadır. Maluku Bölgesinde Tual İlinin Kurulması ile ilgili 2007 tarihli 31 sayılı Kanunun Anayasaya uygunluk Denetimine ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin 31/PUU-V/2007 sayılı Kararında, Anayasa Mahkemesi bir *Adat Law* Topluk biriminin gerek bölgesel olarak, soya ait olarak gerekse işlevsel olarak en azından şu unsurları içermesi halinde *de facto* (fiilen) var olduğunun söylenebileceği kanısındadır; yani,¹¹(1) topluluğun üyelerinin halen *grubun içinde oldukları hissine* kapılmaları; (2) *Adat* idari kurumlarının olması; (3) *Adat* varlıklarına ve/veya *Adat* nesnelere halen sahip olması; ve (4) birtakım *Adat Law* normlarının bulunması; ve (5) bilhassa bölgesel mahiyet taşıyan *Adat Law* Toplulukları birimleri için belirli bir bölge unsuru olması şeklinde sıralanabilir.

Eğer¹² (1) *Adat Law* Toplulukları birimlerinin varlıkları, mevcut toplumda ideal kabul edilen değerlerin gelişmesini yansıtan geçerli hukuka, gerek genel mahiyetteki ve aynı zamanda tarım alanında, ormancılıkta, balıkçılıktaki gibi sektörel anlamdaki hukuka ve ayrıca bölgesel düzenlemelere dayanarak tanınıyorsa, ve (2) bu geleneksel hakların esası, kendi topluluklarının birim üyeleri ve ayrıca toplumun geneli tarafından tanınıyor ve saygı görüyorsa, ve de insan haklarına ters düşmüyorsa; bu *Adat Law* Topluluklarının birimlerinin geleneksel hakları ile beraber topluma uyum sağladıkları görülür. Eğer ki¹³ (1) varlığı Endonezya Cumhuriyeti Üniter Devleti'nin egemenliğini ve bütünlüğünü tehdit etmez ise, ve (2) *Adat Law* normlarının esası kanunlara ve düzenlemelere uygun olur, bunlarla ters düşmezse; *Adat Law* Topluluğu böyle bir birimi, Endonezya Cumhuriyeti Üniter Devleti'nin siyasi bir varlık ve hukuki bir varlık olarak varoluşunu engellemez.

Adat Law Toplulukları birimlerinin tanınması dört sonuç doğurur. **İlk olarak**, o topluluğun birimi, üyelerinden ayrı bir şekilde hukuki bir varlık olarak hareket edebilsin diye, yasal bir topluluğun bir birimi olarak tanınır.

11 Endonezya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, *Pengujian Undang-Undang Nomor 31 Tahun 2007 tentang Pembentukan Kota Tual di Provinsi Maluku terhadap UUD Negara RI Tahun 1945 (Maluku Bölgesinde Tual İlinin Endonezya Cumhuriyeti Devletinin Kurulması ile ilgili 2007 tarihli 31 sayılı Kanuna karşı Anayasaya uygunluk denetimi, Sayı 31/PUU-V/2007, 18 Haziran 2008.*

12 Aynı eserde.

13 Aynı eserde.

Bu statü, *Adat Law* Topluluklarının birimlerini, gerek şahsen gerekse hukuki varlıklar olarak (kamu hukuku tüzel kişiliği ve aynı zamanda özel hukuk tüzel kişiliği), diğer hükmi şahıslarla eşit hükmi şahıslar konumuna getirir. Bu itibarla, *Adat Law* Toplulukları birimleri tek bir varlık olarak da yasal işlem başlatabilirlerken, onlara hak ve yükümlülükler verilebilir. *Adat Law* Toplulukları, belirli bir arazi parçası ya da belirli bir bölge üzerinde belirli mülkiyet haklarına sahip olabilirler ve ayrıca yapmış oldukları işlemlerin bir sonucu olarak yasal yükümlülükler taşıyabilirler.

İkinci olarak, *Adat Law* Toplulukları birimlerinin mülkiyeti kadar hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından tanınması sonucunu doğurur. Devlet kendiliğinden, gelişme adına bile olsa, keyfi olarak *Adat Law* Topluluklarının belirli denetleme ya da mülkiyet haklarını kaldıramaz ya da engelleyemez.

Üçüncü olarak, *Adat Law* Topluluğunun bir birimi tanınmaya kadar, devlet kendiliğinden böyle bir topluluk birimini yasal bir topluluğun birimi olarak şekillendiren ve kuran hukuk sistemini tanır. Aynı durum, devletin bir şirketi hukuki bir varlık olarak tanıdığı zaman da geçerlidir ki bu anlamda, devlet bu şirket tarafından yapılmış ve bu şirketin yönetildiği hukuk kuralları dizisini tanımaktadır. Bu itibarla, *Adat Law* Toplulukları birimlerinin tanınması, devletin anılan topluluk üzerinde etkili olan ve gelişen *Adat Law* varlığını tanınmasını da sağlar ve bunu doğrudan teşkil eder. Bu kabulün (tanınmanın) sonucu, *Adat Law* (bu hukukun) beslenen ve uygulanan ulusal hukuk sisteminin bir parçası olmasıdır.

Dördüncü olarak, *Adat Law* Toplulukları birimlerinin tanınması, yerel anayasal örf ve adet hukukunun (*Adat Law*) normlarına dayanarak kurulan yönetim düzeni ve yapısının tanınması ile sonuçlanır. Başka bir ifadeyle, eğer *Adat Law* Toplulukları birimlerinin kendi yapıları varsa, kısacası devlet tüm Endonezya bölgesi için tek bir yönetim yapısını zorunlu kılamaz. Hal böyleyken, Endonezya'da bölgesel yönetim bağlamında, belirli bölgelere ve belirli alanlarda belirli özelliği olan bölgelere ilişkin bir durumun oluşmasına yol açmıştır.

D. *Adat Law* Toplulukları Birimlerinin Sosyal Hakları ile İlgili Endonezya Anayasa Mahkemesinin Kararı

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'yı koruyan bir kurum olarak, özellikle *Adat Law* Topluluklarına ilişkin sosyal hakları koruma, gözetme

ve düzeltme yükümlülüğü taşır. Kararlarıyla Anayasa Mahkemesi, *Adat Law* Topluluklarının sosyal haklarına zarar veren ya da itibar etmeyen tüm çabaların ve eylemlerin haklı çıkarılamayacağını ispat etmiştir.

On yıl boyunca, Anayasa Mahkemesi *Adat Law* Topluluklarının anayasal haklarının korunması ile ilgili davalara ilişkin kararlar vermiştir. Ağaçlandırma ile ilgili 2004 tarihli 18 sayılı Kanun'un Anayasa'ya uygunluk denetimine ilişkin davada, 55/PUU-VIII/2010 sayılı Karar ile Anayasa Mahkemesi, Ağaçlandırmaya ilişkin Kanun'un 21. maddesine ve 47. maddesinin 1. fıkrasına dair hükümleri iptal etmiştir. Çünkü anılan hükümlerin ağaçlama yapan girişimcilere veya şirketlere yararının olduğu ancak bu hükümler ile yerel toplulukların ve *Adat* Topluluklarının toprakları üzerinde mülkiyet hakkı sahipleri olarak haklarının göz ardı edildiği kabul edildi. Anayasa Mahkemesinin anılan kararına dayanarak, tüm Endonezya'da yerel ve *Adat Law* Topluluklarının, yasama yoluyla ve devlete ait araçların desteğiyle ağaçlandırma şirketlerince bugüne dek ihlal edilmiş olan anayasal hakları için mücadele etmek üzere sağlam bir gerekçeleri bulunmaktadır.

Ayrıca, Kıyı Bölgesi ve Küçük Adaların Yönetimi ile ilgili 2009 tarihli 27 sayılı Kanun'un Anayasa'ya uygunluk denetimine ilişkin 3/PUU-VIII/2010 sayılı Karara binaen, Anayasa Mahkemesi Kıyı Sularının İşlenmesi Hakları ile ilgili hükümleri iptal etti. Anayasa Mahkemesi, bunu ele alırken, bu hükümlerin *Adat* Topluluklarının veraset haklarının yok olmasına neden olduklarını, oysaki ilgili *Adat* Topluluğu halen var olduğu nispette bu hakların ortadan kaldırılamayacak özellikleri taşımakta olduğunu ifade etti. Bu karara dayanarak, kıyı suları bölgelerinin ve küçük adaların işlenmesi, kıyı topluluklarının, bilhassa çok eskiden beri kendi kıyı sularının işletmesini yürütmekte olan *Adat* Topluluklarının unutulmasına artık izin vermeyecektir.

Adat Law Topluluklarına yönelik korumanın kabul gördüğü gerçeği ile Ormancılıkla ilgili 1999 tarihli 41 sayılı Kanuna ilişkin yargı denetimindeki 2 (iki) kararda ayrıca karşılaşılabılır. **İlk olarak**, Anayasa Mahkemesi 34/PUU-IX/2011 sayılı Kararında, Ormancılıkla ilgili Kanun'un 4. maddesinin 3. fıkrasının Anayasa'ya aykırı olduğuna şarta bağlı olarak hükmetti. Bu karar ile *Adat Law* Topluluklarının geleneksel haklarına yönelik olarak anılan maddede önceden belirtilmiş olan koruma ve saygı yeniden teyit edilmekte ve ilâveten, mülkiyet hakkı, inşa etme hakkı, ekip biçme hakkı ve toprak üzerindeki diğer haklar gibi toplulukların Kanunca tanınan hakları kabul edilmektedir.

İkinci olarak, Anayasa Mahkemesinin Ormanlılığa ilişkin Kanun'un yargı denetimi ile ilgili 35/PUU-X/2012 sayılı Kararında, Anayasa Mahkemesi *Adat* ormanlarının devlet ormanları olmadığını teyit etti. Bir orman, durumuna göre, devlet ormanı ve hak iddia edilen orman olarak iki türe ayrılır. Ayrıca, hak iddia edilen ormanlar, *Adat* ormanları (mülkiyet hakkı) ve bireylerin/tüzel kişilerin ormanları şeklinde ayrılırlar. Buna dayanarak, hak iddia edilen bir ormanın devlet ormanı alanında yer alması artık mümkün değildir. Aynı şekilde, bir devlet ormanı da hak iddia edilen orman alanı içerisinde ve bir mülkiyet hakkı ormanı da devlet ormanı alanı içerisinde olamaz. Ormanların bu üç tür halinin hepsi devlet tarafından en üst derecede denetlenmektedir.

Anılan karara dayanarak, Anayasa Mahkemesi devlet ormanları ve *Adat* ormanları arasında farklı düzenleme yapılmasını mecbur kılar. Devletin devlet ormanları üzerinde kullanım, yararlanma ve devlet ormanları alanı içerisindeki yasal ilişkileri belirleme konusunda tam yetkisi vardır, oysaki devletin *Adat* ormanları üzerindeki yetkisi, *Adat Law* Topluluğunun bir bölgesel birimi içerisindeki mülkiyet hakkı ölçüsünde sınırlıdır.

Bu itibarla, *Adat Law* Topluluklarının mülkiyet haklarının bulunduğu ormanlarını denetime açma ve ailelerinin olduğu kadar kendi kişisel ihtiyaçlarının karşılanması için topraklarını ekip biçme hakları bulunmaktadır. Çünkü *Adat Law* Toplulukları üyelerinin haklarını ortadan kaldırmak mümkün değildir. Buna karşın, bu şu anlama gelmemektedir ki *Adat* Toplulukları hükümet düzenlemeleri olmaksızın keyfi olarak ormanlarını işletmeye hakları vardır. Anılan karara dayanarak, şunu anlayabiliriz ki Anayasa Mahkemesi *Adat Law* Topluluklarının sosyal haklarının ihlal edilmesine izin veremez.

Bu sunumun sonunda, *Adat Law* Topluluklarının anayasal haklarının *Adat* Topluluklarının kendi varlıkları ile yakından ilgili olduğunu belirtmek isterim. Bununla beraber, eğer *Adat Law* Topluluklarının hakları ihlalden zarar görürse, o zaman *Adat Law* Topluluklarının varlığı tehdit altındadır. Veya en azından *Adat Law* Topluluklarının Cumhuriyetimizde onurları ile yaşama haklarını kaybetmeleri sonucu doğar.

1945 Anayasası'na atıfta bulununca şunların oldukça açık olduğu görülür ki **ilk olarak**, *Adat Law* Topluluklarının varlığının, Endonezya ulusunun devleti çerçevesinde net biçimde tanımlanmış bir anayasal temeli vardır. **İkinci olarak**, *Adat Law* Topluluklarının, 1945 Anayasası'ndaki hükümlerde belirtildiği üzere haklarını savunacak sağlam dayanakları vardır.

Bu iki hükümle birlikte, devlet en az 2 (iki) temel hukuki yükümlülüğü taşır. Birinci yükümlülük, *Adat Law* Topluluklarının haklarını tam anlamıyla koruma dâhil olmak üzere, devletin insan haklarını gerek eylem yoluyla gerekse ihmal yoluyla ihlal etmeme yükümlülüğü ile ilgilidir. Bununla beraber, devletin *Adat Law* Topluluklarının her bakımdan haklarına zarar veren eylemlerde, özellikle doğal kaynakların istismarı ile çoğunlukla ilgili olan eylemlerde bulunmasına izin verilmez. İkinci yükümlülük ise, devletin ihlalleri önleme yönünde çaba gösterme, ne zaman bir ihlal olsa inceleme, ihlalde bulunana karşı yasal işlem yürütme ve yapılan zarar karşılığı tazminat taahhüdünde bulunma yükümlülüğü ile ilgilidir.

Bu bağlamda, yukarıda anlatılan Anayasa Mahkemesi kararına binaen, *Adat Law* Topluluklarının sosyal haklarını korumanın haricinde, Anayasa Mahkemesi devletin bu toplulukların anayasal haklarının korunmasına yönelik güvence verme yükümlülüğünden kaçmaması için Devlet üzerindeki denetime de katkıda bulunmuştur.

The Role of the Constitutional Court of the Republic of Indonesia in the Protection of Social Rights of The *Adat Law* Communities¹

Hamdan Zoelva

Chief Justice of the Constitutional Court of the Republic of Indonesia

A. Introduction

The Constitutional Court of the Republic of Indonesia (MK-RI) was established in the era of the *Reformasi* by virtue of the Third Amendment to the Constitution of 1945.² The formation of the MK-RI (Constitutional Court) was part of the arrangement of the constitutional system of Indonesia based on the principle of a democratic constitutional state, supremacy of the constitution, the protection of Human Rights, and the institutionalization of the checks and balances mechanism. The purpose of ordering the constitutional system is to prevent the abuse of power and the rise of an authoritarian government.

Article 24C of the Constitution of 1945 grants four authorities and places one obligation to the MK-RI (Constitutional Court). The four authorities are to judge at the first and final instance: (1) the judicial review of Laws against the Constitution; (2) disputes concerning constitutional authorities of State institutions; (3) the dissolution of a political party; and (4) disputes concerning the result of General Elections. One obligation of the MK-RI (Constitutional Court) is to judge on the opinion of the Council of People's Representatives (DPR-RI) concerning the assumption of breach of law by the President and/or the Vice-President as a stage that must be proceeded in the process of dismissing the President and/or the Vice-President during their tenure.

---

1 Presentation paper presented at the II Congress of the *Association of Asia Constitutional Courts and Equivalent Institutions*, in Istanbul-Turkey, 27-30 April 2014.

2 Amendment to the Constitution of 1945 was undertaken by the MPR as of 1999 up to 2002. Despite named as the Third Amendment, the amendment process undertaken in 1999, 2000, 2001, and 2002, constituted one stage of amendment. The application of the term "the Third Amendment" refers to the legalization of the amendment undertaken stagewise.

By its authority to review laws, the MK-RI (Constitutional Court) bears the function to safeguard the position of the constitution as the highest law by means of assuring that each law that is applied for judicial review is not contradictory with the Constitution. In other words, the MK-RI (Constitutional Court) safeguards the execution of the substance of the constitution consistently by the legislation of the laws.

Therefore, the MK-RI (Constitutional Court) is said to have the function of the guardian of the constitution. Considering that one of the main matters in the constitution is the guaranteeing of protection, compliance with, and the advocacy of human rights, the MK-RI (Constitutional Court) also bears the function as the protector of human rights and constitutional rights. Such function is carried out through the authority to make judgments that are final and binding.

B. Social Rights in the Constitution of Indonesia

The constitutional rights of citizens are frequently mentioned as human rights that are guaranteed in the constitution of the state. A right is stated to be a constitutional right if (1) it represents the ideology of the state; (2) it binds all branches of power; and (3) it expresses the objective of the national values and legal order.³

Social rights or social basic rights are a classification of kinds of human rights based on the history of its development and its substance. Social rights are very important as the fulfillment of these rights is conditional for the enjoyment all the basic rights and equality. The human condition overwhelmed by natural inequality shall be balanced by the State through the fulfillment of social rights. Social rights reflect a new awareness that each member of the society has the right over a just part of the assets of its nation and that it acquires a reasonable part of the economic value created by the society through the social division of labor.⁴

According to Robert Alexy, the emergence of social rights is based on two matters. *Firstly*, whereas the basic freedom to do or not to do something has no meaning if there is no real freedom, namely a condition that enables an

---

3 Robert Alexy, *A Theory of Constitutional Rights*, (Oxford: Oxford University Press, 2004), p.xix.

4 Franz Magnis Suseno, *Etika Politik: Prinsip-prinsip Moral Dasar Kenegaraan Modern (Political Ethics: Basic Moral Principles of Modern Statecraft)*, (Jakarta: Gramedia, 1999), p. 129 – 130.

individual to have alternative choices. *Secondly*, in the current modern society, such real freedom cannot be made dependent from the capacity of the living society, but it needs the positive act of the state.⁵

Based on the above concept, social rights are certain rights required to fulfill certain conditions to enable the individual to pursue other rights and freedoms in its life in the society. These rights can be individual rights or personal rights as well as collective rights of a certain group of community. Social rights comprise among others, the right of welfare, the right to work and to choose work, the right of reasonable wage, the right of social securities, the right of health, and the right of education.

In the constitutional history of Indonesia, social rights have an important position. In the course of the drafting of the Constitution of 1945, the founders of the state of Indonesia have debated about the doctrine of the state between individualism and collectivism. In essence, Indonesia is not established based on the doctrine of individualism, but rather based on collectivism or the doctrine of brotherhood (*kekeluargaan*) and mutual cooperation (*gotong-royong*), without waiving the guaranty for individual rights. Therefore, one of the five foundations of the State (*Pancasila*) states “*justice for all the people of Indonesia*”. The collective nature and the aspect of social rights is also visible from the formulation of the objective of the State in the Preamble of the Constitution of 1945, namely “*to protect the whole nation of Indonesia and the entire homeland of Indonesia, and in order to advance public welfare, to educate the nation’s life, and to contribute to the enforcement of a world order based on liberty, lasting peace and social justice*”.

The guaranty for social rights at least has been set out in the Constitution of 1945 prior to its Amendment. Meanwhile, in the Constitution of 1945 following its Amendment it has become more complete and detailed. The said guaranty gives rise to the obligation of the state *to respect and to fulfil* social rights, economic rights, and cultural rights which is an *obligation to result* and is not an *obligation to conduct* as is the case with civil and political rights. The obligation of the state in terms of the “*obligation to result*” is fulfilled if the state has utilized in good faith the *maximum available resources* and has conducted *progressive realization*.

---

5 Robert Alexy, *op cit.* p. 337 – 338.

C. Rights of the *Adat Law* Communities

The acknowledgment of and respect for unities of *adat law* communities was set out already prior to the amendment of the Constitution of 1945. The Elucidation to Article 18 of the Constitution of 1945 stated that there were around 250 autonomous countryside and people communities (original in Dutch: *zelfbesturende landschappen en volksgemeenschappen*), like the *marga* (clans), *desa* (villages), and *negeri* (counties).⁶ The acknowledgment of *adat law* communities prior to the amendment of the Constitution of 1945 was also set out in various laws and regulations, namely the Resolution of the People's Consultative Assembly of the Republic of Indonesia (MPR RI) Number XVII/MPR/1998, the Law Number 5 of 1960 regarding Basic Arrangement on the Principles of Agrarian Affairs, the Law Number 11 of 1966 regarding Mining, and the Law Number 5 of 1967 regarding Forestry.

Following the amendment to the Constitution of 1945, the acknowledgment of and respect for unities of *adat law* communities are further governed in Article 18B paragraph (2) and Article 28I paragraph (3) of the Second Amendment to the Constitution of 1945, which governs as follows: "*The State acknowledges and respects unities of adat law communities along with their traditional rights to the extent that they are still alive and conform to the development of the society and the principle of the Unitary State of the Republic of Indonesia as governed by the laws.*"

The acknowledgment of the *adat law* communities following the amendment of the Constitution of 1945 is also documented in various laws and regulations, among others in the Law Number 41 of 1999 regarding Forestry, the Law Number 39 of 1999 regarding Human Rights, the Law No 32 of 2004 regarding Regional Government, the Law No. 31 of 2004 regarding Fishery, and the Law Number 27 of 2007 regarding the Management of the Coastal Zones and Small Islands.

Various regional regulations (*Perda*) and decrees of the regional heads have also been formed at the level of regional government that acknowledge the presence of the *adat* village, among others in: the Province of West Sumatera by the Regional Regulation (*Perda*) Number 9 of 2000 regarding Principal

---

⁶ Republik Indonesia, *Oendang-Oendang Dasar (The Constitution)*, BRI Year II No. 7 of 1946, elucidation to Article 18.

Provisions on the Government of the *Nagarias* amended by the Regional Regulation (*Perda*) No. 2 of 2007 regarding Principles on the Government of *Nagari*, the Province of Bali by *Perda* Regional Regulation (*Perda*) Number 3 of 2001 regarding The *Pakraman* Village, as amended by the Regional Regulation (*Perda*) Number 3 of 2003, and the Decree of the Regent of Tana Toraja Number 2 of 2001 regarding The Government of *Lembang*.⁷

The acknowledgment of unities of *adat law* communities in the Constitution of 1945 has led to one among the other formal requirements for the application to conduct a judicial review on a Law is that the unities of *adat law* communities are subject to the various qualifications as governed in the Constitution, namely:⁸ (1) to the extent it is still alive; (2) conform to the development of the society; and (3) conform to the principle of the Unitary State of the Republic of Indonesia as governed by the laws. Based on Article 3 of the Law Number 5 of 1960 regarding the Principles of Agrarian Affairs, there are several requirements for the *adat law* communities to be acknowledged by the state, namely:⁹ (1) to the extent they are still existing; (2) conform to the national interest, and (3) it is not contradictory to a higher regulation.

The provision of Article 67 of the Law Number 41 of 1999 regarding Forestry governs that *adat law* communities are acknowledged if in reality they comply with certain conditions, among others:¹⁰ (1) the community is still

---

7 Nurul Elmiyah, *et al.*, as quoted by Novrizal Bahar and Owen Podger, *Memberdayakan Desa Naskah Akademik Pokok-Pokok Pikiran Pembentukan Undang-Undang tentang Desa (Empowerment of the Village, Academic Paper on Basic Thoughts for the Drafting of the Law on Villages)*, (Jakarta: DRSP-USAID, 2009), p. 37.

8 Republik Indonesia, *Perubahan Kedua Undang-Undang Dasar Negara Republik Indonesia Tahun 1945 (Second Amendment to the Constitution of the State of the Republic of Indonesia of 1945)*, *op cit.*, Article 18B paragraph(2).

9 Republik Indonesia, *Undang-Undang Pokok Agraria (Law on the Principles of Agrarian Affairs)*, Law Number 5, LN No. 104, LN of 1960, TLN No. 2043, Article 3. Dalam Article 3 of the Law Number 5 of 1960 diatur serbagai berikut: "...pelaksanaan hak ulparagraphdan hak-hak serupa itu dari masyarakat-masyarakat hukum adat, sepanjang menurut kenyatannya masih ada, harus sedemikian rupa sehingga sesuai dengan kepentingan nasional dan negara, yang berdasarkan atas persatuan bangsa serta tidak boleh bertentangan dengan Undang-Undang dan peraturan-peraturan lain yang lebih tinggi."

10 Republik Indonesia, *Undang-Undang Kehutanan*, of the Law Number 41, LN No. 167, LN of 1999, TLN No. 3888, Article 67. In Article 67 of the Law Number 41 of 1999 it is governed as follows:

"(1) *The adat law community to the extent it is still existing and its existence is acknowledged has the right:*
a. to conduct reap on forests products for fulfillment of the daily needs of the respective adat community;

in the form of a community (Indonesian: *paguyuban*; Dutch: *rechtsgemeenschap*; German: *Rechtsgemeinschaft*); (2) they still have the institution in the setting of its *adat* ruler; (3) they have a clearly defined *adat law* territory; and (4) they have institutions. In the Verdict of the MK-RI (Constitutional Court) Number 31/PUU-V/2007 regarding the Review of the Law Number 31 of 2007 regarding The Formation of the City of Tual in the Province of Maluku against the Constitution of 1945, the Constitutional Court was of the opinion that a unity of an *adat law* community may be stated as *de facto* existing (*actual existence*), either territorially, genealogically, as well as functionally at least containing the elements of:¹¹ (1) the members of the community still possess an *in-group feeling*; (2) it has *adat* government institutions; (3) it still possesses *adat* assets and/or *adat* objects; and (4) it has a set of *adat law* norms; and (5) particularly for unities of *adat law* communities of a territorial nature, they must have the element of a certain territory.

The unities of *adat law* communities along with their traditional rights are perceived to be conforming to the development of the society if those unities of *adat law* communities:¹² (1) have an existence which is acknowledged based on the prevailing law that reflects the development of values deemed ideal in the current society, either law of a general nature as well as in sectoral terms, like in the agrarian field, forestry, fishery, *et cetera* as well as in the regional regulations, and (2) the substance of those traditional rights is acknowledged and respected by the members of the unity of the respective community and also by the society at large, and is not contradictory to human rights. Such unity of an *adat law* community does not disturb the existence of the Unitary State of the Republic of Indonesia as a political entity and a legal entity if

---

b. to conduct forest management based on the prevailing *adat law* and is not contradictory to the laws; and
c. to acquire empowerment in order to increase its welfare.

(2) Confirmation of the presence and elimination of the *adat law* community as mentioned in paragraph(1) shall be stipulated by Regional Regulation.

(3) Further provisions as mentioned in paragraph(1) and paragraph(2) shall be regulated by Government Regulation."

11 The Constitutional Court of the Republic of Indonesia, *Pengujian Undang-Undang Nomor 31 Tahun 2007 tentang Pembentukan Kota Tual di Provinsi Maluku terhadap UUD Negara RI Tahun 1945* (Judicial Review against the Law Number 31 of 2007 regarding the Formation of the City of Tual in the Province of Maluku vis-a-vis the Constitution of the State of the Republic of Indonesia of 1945, Number 31/PUU-V/2007, 18 June 2008.

12 *Ibid.*

namely:¹³ (1) its existence does not threaten the sovereignty and integrity of the Unitary State of the Republic of Indonesia, and (2) the substance of the *adat law* norms conforms to and is not in contradiction with the laws and regulations.

The acknowledgment of unities of *adat law* communities bears four consequences. **Firstly**, a unity of a community is acknowledged as a unity of a legal community so that it can act as a legal entity distinct from its individual members. This status places the unities of *adat law* communities as legal subjects equal to other legal subjects, either in person as well as legal entities (public as well as private entities). As such, rights and obligations can be attached to the unities of *adat law* communities, while they can also take legal acts as one entity. Adat law communities can have certain ownership rights, such as over a certain plot of land or certain zone (the *ulayat* right), as well as bearing legal obligations as a result of the acts they have taken.

Secondly, the acknowledgment of the state of the rights and obligations as well as ownership of the unities of the *adat law* communities. By itself the state cannot arbitrarily revoke or cross against the ownership rights or certain control of the *adat law* communities, even if that is in the interest of development.

Thirdly, by the time there is an acknowledgment of a unity of an *adat law* community, by itself the state acknowledges the legal system that shapes and establishes such unity of community as a unit of a legal community. The same rules for the state at the time the state acknowledges a corporation as a legal entity, to the effect that the state acknowledges the set of corporate legal rules made by and which governs such corporation. As such, the acknowledgment of unities of *adat law* communities also covers and directly constitutes the acknowledgment of the state of the existence of the *adat law* so formed, developing, and prevailing over the said community. The consequence of this acknowledgment is that the *adat law* is placed as part of the national legal system which should be nurtured and enforced.

Fourthly, the acknowledgment of unities of *adat law* communities by itself results in the acknowledgment of the structure and order of government that are formed based on the norms of the local constitutional *adat law*. In other

---

13 *Ibid.*

words, the state cannot simply compel a uniform government structure for the whole territory of Indonesia if indeed the unities of *adat law* communities have their own structure. This is the circumstance in the context of regional government in Indonesia that leads to the formation of the status of special regions and regions with special characteristic in certain zones.

D. The Verdict of the Constitutional Court of Indonesia related to the Social Rights of Unities of *Adat Law* Communities

As an institution safeguarding the Constitution, the MK-RI (Constitutional Court) bears the obligation to safeguard, to protect, and to restore the social rights, particularly the *adat law* communities. By its Verdicts, the MK-RI (Constitutional Court) has proven that all efforts and acts that ignore or harm the social rights of the *adat law* communities cannot be justified.

In the course of ten years, the MK-RI (Constitutional Court) has ruled on cases related to the protection of the constitutional rights of the *adat law* communities. They can be encountered among others in the Verdict Number 55/PUU-VIII/2010 in the case of Review against the Law Number 18 of 2004 regarding Plantations. By that verdict the MK-RI (Constitutional Court) cancelled the provision of Article 21 and Article 47 paragraph (1) and paragraph (2) of the Law on Plantations as the said provisions were deemed to benefit the plantation entrepreneurs or companies, but ignores the rights of the local communities and the *adat* communities as the owners of the *ulayat right* over the lands. Based on the said verdict of the MK-RI (Constitutional Court), the local and the *adat law* communities in all over Indonesia have a solid ground to struggle for their constitutional rights that to date have been violated by plantation companies by means of legislation and the support of the state apparatus.

Moreover, by virtue of the Verdict Number 3/PUU-VIII/2010 in the Review against the Law Number 27 of 2009 regarding the Management of the Coastal Zones and Small Islands, the MK-RI (Constitutional Court) cancelled the provisions related to the Rights of Cultivation of Coastal Waters (HP-3). In its consideration, the MK-RI (Constitutional Court) stated that the HP-3 potentially gives cause to the disappearance of the rights of the hereditary rights of the *adat* communities, whereas those rights possess characteristics that cannot be eliminated to the extent that the respective *adat* community

still exists. Based on this verdict the cultivation of zones of coastal waters and small islands may no longer leave behind the coastal communities, particularly the adat communities who have managed the respective coastal waters since time immemorial.

The confirmation of protection for the *adat law* communities can also be met in 2 (two) verdicts in the case of judicial review against the Law Number 41 of 1999 regarding Forestry. **Firstly**, in the Verdict Number 34/PUU-IX/2011, the MK-RI (Constitutional Court) has ruled conditionally unconstitutional Article 4 paragraph (3) of the Law on Forestry. This verdict reconfirms the respect for and protection of the traditional rights of the *adat law* communities already set out in the said article, added by the acknowledgment of the rights of the communities granted by the Law such as property right, right to build, right to cultivate, and other rights over land.

Secondly, in the Verdict of the MK-RI (Constitutional Court) Number 35/PUU-X/2012 regarding judicial review against the Law on Forestry, the MK-RI (Constitutional Court) confirmed that adat forests are not state forests. Based on its status, a forest is distinguished into two kinds, namely state forests and right forests. Moreover, right forests are distinguished into adat forests (*ulayat* right) and forests of individuals/legal entities. Based thereon, it is no longer possible that a right forest is situated in the territory of a state forest. Or the other way around, a state forest within a territory of a right forest and an *ulayat* right forest within a state forest. The three kinds of status of forests as such are all controlled by the state at the highest instance.

Based on the said Verdict, the MK-RI (Constitutional Court) obliges different regulation between state forests and adat forests. As over state forests the state has full authority to determine its use, utilization, and the legal relationships within the territory of the state forests, whereas for the adat forests the state authority is limited to the extent that the content of the authority covered in the adat forest, namely the *ulayat* right within one territorial unity of an *adat law* community.

As such, *adat law* communities have the right to open their *ulayat* forests to be controlled and the land to be cultivated by them for the sake of fulfillment of their personal needs as well as that of their families, as it is not possible to eliminate the rights of the members of the *adat law* communities. Nevertheless, that does not mean that the adat communities have arbitrarily

the right to manage their forests without government regulations. Based on the said verdict we may understand that by possessing the authority, the MK-RI (Constitutional Court) cannot afford to let violation be committed against the social rights of the *adat law* communities.

At the closing of this presentation, I wish to state that the constitutional rights of the *adat law* communities are closely related to the existence of the *adat* communities themselves. That said, if the rights of the *adat law* communities suffer violation, then the existence of the *adat law* communities is threatened. Or else, at least that will ensue in the loss of the *adat law* communities of their right to live with dignity in our Republic.

By referring to the provision of the Constitution of 1945 it becomes pretty clear that **first**, the existence of the *adat law* communities has a clearly defined constitutional basis in the framework of the state of the Indonesian nation. **Second**, the *adat law* communities have a solid basis to defend their rights as stated in the provisions of the Constitution of 1945.

Along with those two dispositions, the state shall bear at least 2 (two) main legal obligations. The first obligation is related to the obligation of the state not to violate human rights, either by means of acts as well as by omission, including to fully protect the rights of the *adat law* communities. That said, the state shall not be allowed to take acts detrimental to the rights of the *adat law* communities in all respects, particularly those most frequently related to the exploitation of natural resources. The state shall not acquiesce by the time a violation is committed by a third party against the *adat law* communities. The second obligation is related to the obligation of the state to make efforts to prevent violations, to investigate whenever a violation takes place, to conduct legal process against the violator, and to undertake reparation against the loss incurred.

Within that context, by virtue of the Verdict of the MK-RI (Constitutional Court) as above described, apart from protecting the social rights of the *adat law* communities, the Constitutional Court has also contributed to the control over the State in order for the state not to evade from its obligation to render guaranty for the protection of the constitutional rights of the *adat law* communities.